

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM *press*

Biblioteka
NASLIJEĐE

Branko Milanović
DOBITNICI I GUBITNICI
Kratka i osebuja povijest globalne nejednakosti

Naslov izvornika
The haves and the have-nots
A brief and idiosyncratic history of global inequality

Copyright © 2011 BY BRANKO MILANOVIC

Published in the United States by Basic Books, a member of the Perseus Books Group
Croatian edition published by arrangement with Agentia Literara Livia Stoia
U SAD-u objavio Basic Books, član Perseus Books Group
Hrvatsko izdanje objavljeno u dogovoru s Agentia Literara Livia Stoia

© za hrvatsko izdanje
TIM press d.o.o., Zagreb
Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14
E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana
ISBN 978-953-8075-33-9

Branko Milanović

Dobitnici i gubitnici

Kratka i osebujna povijest globalne nejednakosti

S engleskog preveo

Dario Čepo

Zagreb, 2017.

Za N. i G.

„Određivanje zakona koji reguliraju tu raspodjelu [na nadnice, profit i rentu], ključni je problem političke ekonomije.“

David Ricardo,
Načela političke ekonomije (1983)

„Od svih tendencija koje su štetne za zdravlje ekonomije, najzavodljiviji je i [...] najopasniji fokus na pitanje raspodjele.“

Robert E. Lucas,
„The Industrial Revolution: Past and Future“ (2004)

Sadržaj

<i>Predgovor hrvatskom izdanju</i>	9
<i>Predgovor</i>	15

I. POGLAVLJE

Prvi esej: Nejednaki ljudi

<i>Nejednakost između pojedinaca unutar nacije</i>	23
--	----

Sličica 1.1.	Romansa i bogatstvo	55
Sličica 1.2.	Ana Vronskaja?	59
Sličica 1.3.	Tko je najbogatija osoba svih vremena?	63
Sličica 1.4.	Kolika je bila nejednakost u Rimskom Carstvu?	68
Sličica 1.5.	Je li socijalizam bio egalitaran?	75
Sličica 1.6.	U kojoj biste pariškoj četvrti trebali živjeti u 13. stoljeću, a u kojoj danas?	83
Sličica 1.7.	Tko su dobitnici fiskalne preraspodjele?	90
Sličica 1.8.	Može li unutar jedne postojati više država?	96
Sličica 1.9.	Hoće li Kina doživjeti 2048.?	101
Sličica 1.10.	Dva istraživača nejednakosti: Vilfredo Pareto i Simon Kuznets	106

II. POGLAVLJE

Drugi esej: Nejednake nacije

<i>Nejednakost između država svijeta</i>	117
--	-----

Sličica 2.1.	Zašto je Marx pogriješio?	133
Sličica 2.2.	Koliko je današnji svijet nejednak?	139
Sličica 2.3.	Koliko je Vašeg dohotka određeno mjestom rođenja?	145
Sličica 2.4.	Treba li se cijeli svijet sastojati od segregiranih zajednica?	149

Sličica 2.5.	Tko su <i>harage</i> ?	155
Sličica 2.6.	Tri generacije obitelji Obama	160
Sličica 2.7.	Je li tijekom deglobalizacije nejednakost u svijetu porasla?	165

III. POGLAVLJE

Treći esej: Nejednaki svijet

<i>Nejednakost između svih ljudi na svijetu</i>	173
---	-----

Sličica 3.1.	Gdje se na ljestvici globalne raspodjele dohotka nalazite VI?	189
Sličica 3.2.	Postoji li globalna srednja klasa?	195
Sličica 3.3.	Koliko se razlikuju Sjedinjene Američke Države i Europska unija?	200
Sličica 3.4.	Zašto su Azija i Latinska Amerika zrcalne slike jedna druge?	206
Sličica 3.5.	Želite li znati pobjednika i prije nego što utakmica počne?	211
Sličica 3.6.	Nejednakost u dohocima i globalna financijska kriza	217
Sličica 3.7.	Jesu li kolonizatori iskorištavali kolonije onoliko koliko su mogli?	222
Sličica 3.8.	Zašto Rawlsa nije zanimala globalna nejednakost?	227
Sličica 3.9.	Geopolitika u svjetlu ekonomije (ili prosvijetljena njome)	232
<i>Bilješke</i>		241
<i>Odabrana literatura</i>		257
<i>Kazalo osobnih i zemljopisnih imena</i>		269
O autoru		273

Predgovor hrvatskom izdanju

Knjiga koja se nalazi pred vama podijeljena je u tri dijela koja ukazuju na tri tipa nejednakosti. Svaki je od tih tipova sastavni dio globalne nejednakosti, no svaki je i sam po sebi važan. U prvom dijelu knjige ističem nejednakost u dohocima između pojedinaca koji žive u istoj državi. Riječ je o tipu nejednakosti koji svi imamo na umu kada razmišljamo o nejednakosti. Drugi je tip povezan s nejednakošću u prosječnim dohocima između država. Taj nam tip nejednakosti također često padne na pamet, pogotovo kada uspoređujemo prosječan životni standard u nekoj bogatoj državi s onim u siromašnoj. Treći se tip nejednakosti veže uz razlike u dohocima svih ljudi na svijetu. Njega uzimamo u obzir kada razmatramo pitanje „globalne nejednakosti“.

Sva su tri dijela knjige slično strukturirana. Na početku je uvodni esej u kojem se pojašnjava nejednakost unutar države, potom ona između država te na kraju globalna nejednakost. Na taj način čitatelj ima priliku upoznati se s temom. Potom slijedi nekoliko sličica kojima se tema eseja dodatno ilustrira, na pristupačan, gotovo svakodnevni način. U tim se kratkim sličicama, primjerice, opisuje nejednakost kako je ilustrira europska književnost 19. stoljeća (u djelu *Ponos i predrasude* autorice Jane Austen, ili u Tolstojevu romanu *Ana Karenjina*), pokušava se odgovoriti na pitanje tko je bio najbogatija osoba svih vremena, kolika je nejednakost u Europskoj uniji te prijeti

li to njezinu daljnjem širenju. Sličice opisuju i nejednakost u vrijeme Rimskog Carstva, kao i pod komunističkim režimima, te nude odgovor na pitanje koliko opasnost razlike u dohoci-
ma predstavljaju za kinesko jedinstvo. Svaka se sličica može
čitati neovisno o drugima pa čitatelj može pratiti tijek knjige
ili stvoriti vlastiti plan čitanja.

Iako su tri načina gledanja na nejednakost konceptualno ra-
zličita i unatoč tome što ih se u knjizi često suprotstavlja, važno
je shvatiti da su ti tipovi nejednakosti međusobno povezani.
Između njih nema, niti smije biti stroge podjele. Ilustrirat ću
tu međupovezanost s nekoliko primjera koji su trenutno na
umu mnogim pojedincima.

Globalna se nejednakost – a riječ je o nejednakosti u doho-
cima svih ljudi na svijetu – odnedavno smanjuje, po prvi put
otkad je mjerimo, dakle od industrijske revolucije. Rezultat je
to stalnog porasta dohotka za otprilike 1,3 milijarde Kineza, što
je presedan u povijesnom kontekstu. Slično tome, nedavne vi-
soke stope rasta Indije, Vijetnama i Indonezije su iz siromaštva
izvukle milijune ljudi, što je također pridonijelo smanjenju glo-
balne nejednakosti. Intuitivno možemo razumjeti to smanjenje
globalne nejednakosti smatrajući da se nejednakost smanjila
jer su dohoci velikog broja vrlo siromašnih ljudi porasli do te
razine da su oni postali dio nečega što možemo nazvati „glo-
balnom srednjom klasom“. U najvećoj se mjeri uspjeh Azije
može pripisati globalizaciji, odnosno slobodnijoj trgovini te
jednostavnijem kretanju kapitala, tehnologije i ideja.

No ti pozitivni trendovi (manja globalna nejednakost, slo-
bodno kretanje kapitala i dobara) imaju i svoje manje pozitivno
naličje. Smanjenje globalnog siromaštva i nejednakosti, koje se
dogodilo ponajviše zbog ekonomskog rasta siromašnih država
s velikim brojem stanovnika, bilo je popraćeno mnogo sporijim

stopama rasta te rastućom nejednakosti u bogatim državama. Uz to, nejednakosti su u ekonomijama u razvoju – u Kini, Indiji, Vijetnamu itd. – također porasle. Ponekad se, kao u slučaju Kine, nejednakost više nego udvostručila.

Negativna je strana smanjenja globalne nejednakosti vidljiva u rastućem jazu između prosječnih stopa rasta u Aziji i Europi, ali – što je za nas još važnije – u rastućim nejednakostima na nacionalnoj razini, kako u azijskim, tako i u europskim državama. Stoga je tehnički moguće da u isto vrijeme dolazi do rasta nejednakosti na nacionalnoj razini i smanjenja nejednakosti na globalnoj. Sada se u globalizaciji događa upravo to. Štoviše, tvrdi se da su obje pojave rezultat istoga procesa globalizacije. Ona pomaže da siromašnije države rastu brže od bogatijih, ali za posljedicu ima povećanje dohodovnog jaza između pojedinaca u promatranim društvima. U svakoj državi nekim ljudima (često najbogatijima) bude bolje, dok ostali gube radna mjesta, ne mogu pronaći novo zaposlenje ili prelaze s jednog posla na drugi, u nesigurnim radnim uvjetima i gotovo bez ikakve zaštite.

Trebamo obratiti pozornost na još jedan aspekt globalizacije. Ona je, po svojoj definiciji, proces jednostavnijeg (konačno i slobodnog) kretanja dobara, usluga, kapitala, tehnologije i ideja između različitih dijelova svijeta. Krajnji je cilj globalizacije svijet bez granica. No jedno je sredstvo proizvodnje – rad – manje mobilno od ostalih. Manje od 4 posto svjetskog stanovništva živi u državi u kojoj nije rođeno, dok je gotovo 40 posto globalnog financijskog bogatstva u stranim rukama. Ovaj se aspekt globalizacije odnedavno počeo mijenjati – broj migranata i izbjeglica značajno je porastao.

Pritom je važno razumjeti da su migracijski pritisci, koje Europa trenutno osjeća, rezultat golemih razlika u prosječnim

dohocima između država (odnosno jednog od triju tipova nejednakosti koje obrađujemo u ovoj knjizi), kao i same globalizacije. Ona je omogućila lakše uočavanje te goleme nejednakosti, ali i sredstva za relativno jeftino kretanje između država. Budući da je razlika u dohocima između država iznimno velika, a njezino bi smanjenje – čak ako siromašne države ubuduće budu napredovale brže od bogatih – trajalo najmanje pet ili šest generacija, važno je razumjeti da migracijski pritisci na Europu neće prestati tako brzo. Trajat će, u manjoj ili većoj mjeri, barem čitavo stoljeće. Da ponovimo: migracije su ukotvljene u strukturnim elementima današnje svjetske ekonomije, odnosno u kombinaciji golemih razlika u prosječnim dohocima između država i fizički (ako ne i pravno) jednostavnim mogućnostima kretanja iz jedne države u drugu. Ako na migraciju gledamo kao na pojavu dugog trajanja, moći ćemo na bolji način formulirati održive javne politike koje će moći u isto vrijeme pomiriti globalizacijsku ideju svijeta bez granica sa strahovima stanovnika imigrantskih država. O tome se, među ostalim, govori i u ovoj knjizi.

Osim pitanja migracija – koje je pitanje od paneuropskog interesa – mislim da bi hrvatskim čitateljima najzanimljiviji dio knjige mogao biti onaj koji se bavi nejednakošću unutar država. To je logično jer smo svi ponajprije zainteresirani i zabrinuti pitanjima nejednakosti u dohotku i bogatstvu u društvima u kojima živimo. Hrvatska se, kao i mnoga druga „tranzicijska“ društva, nalazi u situaciji razmjerno umjerene dohodovne nejednakosti, prema standardima Europske unije. No percepcija je nejednakosti viša, i to zbog nekoliko razloga. Prvo, percepcija visoke nejednakosti često je povezana s mišljenjem da su neki iznimno visoki dohoci neopravdani te da su proizvod monopolske moći ili političkih veza. U Hrvatskoj, kao i u

mnogim drugim susjednim državama, „politički kapitalizam“ (da se poslužimo terminom Maxa Webera) živ je i zdrav, što potiče nezadovoljstvo običnih građana nejednakošću u društvu. Drugo, za starije je generacije, koje se sjećaju razdoblja socijalizma, trenutna razina nejednakosti izrazito visoka, djelomično i stoga što je nejednakost u Hrvatskoj uistinu i porasla (iako ne dramatično, kao što možemo vidjeti iz istraživanja koje je proveo Danijel Nestić). Treće, nejednakost u raspodjeli bogatstva, potaknuta nevjerojatno velikim bogatstvom nekih tajkuna, još je veća od nejednakosti po dohocima, što privlači veliku pozornost – bilo putem članaka u novinama u kojima se prikazuje bogatstvo tajkuna ili time što novopečeni bogataši postaju novi arbitri ukusa i javnog djelovanja.

Nadam se da će čitateljima ova knjiga biti zanimljiva – pogotovo priče predstavljene u sličicama. Posebno se nadam da će uvidjeti svu kompleksnost svijeta u kojem živimo. Nije, naime, riječ o svijetu koji proživljava zlatno doba bez sukoba, koji nam ponekad nude oni koji snatre o globalnoj međupovezanosti, ali nije ni riječ o svijetu koji samo što ne padne u novo mračno doba društvenih i nacionalnih podjela.

Branko Milanović
New York, travanj 2017.

Predgovor

Ova se knjiga bavi nejednakošću u dohocima i bogatstvu, u prošlosti i danas. Nejednakost se pojavila s nastankom ljudskog društva, budući da su razlike u moći i bogatstvu nuspojave svakoga ljudskog društva.¹ Nejednakost je po definiciji društvena kategorija, budući da je riječ o relacijskom fenomenu (ja sam nejednak samo ako postoji još netko). Nejednakost, prema tome, može postojati samo ondje gdje postoji i društvo. Robinson Crusoe, sam za sebe, ne može razviti koncept jednakosti, ali su Robinson Crusoe i Petko mogli. Uz to, nejednakost ima još više smisla kad društvo ne čini samo mehanički zbroj pojedinaca, nego skupina ljudi koja dijeli određene karakteristike, poput vlade, jezika, religije ili povijesnog sjećanja.

Svrha priča oko kojih je organizirana ova knjiga bila je pokazati, na neobičan i zabavan način, kako je nejednakost u dohocima i bogatstvu prisutna u mnogim aspektima naših života – pričama koje čitamo ili raspravama koje vodimo za kuhinjskim stolom ili u našim školama ili uredima – te kako nejednakost izgleda kad iz različitih kutova promatramo neke dobro poznate fenomene. Cilj je razotkriti važnost koju razlike u dohotku i bogatstvu, obilju i neimaštini, imaju u našim svakodnevnim životima, kao i njihovu povijesnu važnost.

Knjiga je organizirana tako da pokaže tri tipa nejednakosti. U prvom se dijelu bavim nejednakošću između pojedinaca unutar jedne zajednice – najčešće nacije. Riječ je o tipu

nejednakosti koju će većina nas najjednostavnije prepoznati, jer je riječ o nečemu čega se prvo sjetimo kada čujemo riječ nejednakost. U drugom se dijelu bavim nejednakošću u dohociama između država ili nacija – koja nam je također intuitivno bliska, budući da je primijetimo dok putujemo ili gledamo međunarodne vijesti. U nekim državama nam većina ljudi izgleda siromašno, a u drugima većina izgleda bogato. Te nejednakosti „između država“ oslikavaju se i u fenomenu migracija, kada radnici iz siromašnijih država odlaze u bogate države kako bi zaradili više i uživali u višem životnom standardu. U trećem dijelu prelazim na temu koja je tek odnedavna postala relevantna i važna: globalnu nejednakost, odnosno nejednakost između svih ljudi na svijetu. Taj je oblik nejednakosti zbroj prethodna dva oblika – nejednakosti između pojedinaca unutar nacija i nejednakosti između samih nacija. No riječ je o novoj temi, jer smo tek s globalizacijom počeli uspoređivati našu sudbinu sa sudbinama pojedinaca diljem svijeta. Unatoč tome, riječ je o obliku nejednakosti čija će važnost, pod utjecajem daljnjeg širenja globalizacije, sve više rasti.

Svaki sam od tih oblika nejednakosti ilustrirao kratkim pričama (sličicama), neke od kojih nas vraćaju u rimska vremena, dok druge gotovo da su izvađene iz dnevnih novina – primjerice, sudbine obitelji Baracka Obame, globalne srednje klase ili migranata iz država Magreba u Europi. Svaku se sličicu može čitati neovisno o drugima i bez nekog točno određenog reda. U nekim su slučajevima sličice povezane zajedničkom temom, pa bi sukcesivno čitanje bilo mnogo bolje. Unatoč tome svaka je sličica samostalno djelo.

Svaki dio knjige započinje esejom u kojemu je prikazano što ekonomisti govore o specifičnom tipu nejednakosti. Eseji su malo zahtjevniji te traže nešto više usredotočenosti nego sličice,

iako su pisani kako bi bili pristupačni zainteresiranom čitatelju ili čitateljici. Cilj im je ponuditi širi tehnički uvid u pitanja koja se spominju u sličicama. Eseji, uz to, nude uvod u literaturu za one koji bi rado nastavili proučavati teme koje se spominju u knjizi. Na kraju sam knjige, u dijelu pod naslovom „Dodatna literatura“, naveo popis odabranih publikacija, složenih po esejima i sličicama, koje zainteresirani čitatelji i čitateljice mogu konzultirati ako žele znati više. Navedene knjige i članci moj su izbor onih djela koje smatram najzanimljivijima i relevantnima za određenu temu.

Iz osobnog kuta mogu reći ne samo da mi je bilo zadovoljstvo pisati ovu knjigu, nego je to bio vrlo lagan pothvat. Radeći više od četvrt stoljeća na pitanjima nejednakosti, prikupio sam golemu količinu podataka, informacija i zanimljivih priča koje su mi doslovno nadohvat ruke. Smatrao sam da će biti zabavno podijeliti ih s čitateljima i čitateljicama. Kada sam odlučio pisati knjigu, nisam se morao mnogo dvoumiti o tome što uvrstiti ni kako sve to oblikovati. Samo sam trebao zapisati sve ono o čemu sam do tada već mnogo puta, vremenski vrlo ekstenzivno, razmišljao i za što sam već imao spremne podatke. Iz osobnog je iskustva možda najvažnije što mi je knjiga dala priliku kombinirati dvije strasti: strast za brojkama i distribucijama i onu spram povijesti.

Imao sam tri cilja, ali, naravno, kao i svaki drugi autor, nisam siguran jesam li ih ostvario. Prvo, htio sam da se čitatelji dobro osjećaju čitajući priče, uz nadu da će ona ili on biti u mogućnosti kombinirati ugodu jednostavnog čitanja s mogućnošću učenja ili promatranja stvari iz sasvim novoga kuta. Drugo, smatrao sam da je važno skrenuti pozornost javnosti na pitanja nejednakosti u bogatstvu i dohocima, koja su, zbog različitih razloga (neki su „objektivni“, drugi su rezultat utjecaja

interesa bogatih), bila pometena pod tepih kako ne bi previše „uznemiravala“ javnost. Treće, dovođenje pitanja bogatstva i siromaštva u središte društvene rasprave, posebice u vremenu krize, trebalo bi potaknuti dobar stari društveni aktivizam. Drugim riječima, ljudi imaju pravo početi propitivati opravdanosti određenih dohodaka i golemih rascjepa između bogatih i siromašnih građana u mnogim državama, uključujući i Sjedinjene Američke Države, kao i između bogatih i siromašnih država svijeta. Pitanja su to koja su neki dominantni segmenti stvaratelja javnoga mnijenja redovito odbacivali, po mojem mišljenju s pretjeranom lakoćom, tvrdeći da su sve ili gotovo sve nejednakosti nastale kao rezultat djelovanja tržišta te se o njima stoga ne treba raspravljati. Dakle, ne samo da većina nejednakosti nije nastala pod utjecajem tržišta, nego ovisi o relativnoj političkoj moći (kao što nam pokazuju mnogi primjeri globalnih financijskih kriza), a propitivanje određenog fenomena ne može se ukloniti iz društvene arene pozivajući se na „tržište“. Tržišna je ekonomija društveni konstrukt, stvorena, ili bolje rečeno otkrivena kako bi služila ljudima te je propitivanje načina njezina funkcioniranja sasvim legitimno u svakom demokratskom društvu.

Moram ovaj predgovor završiti jednom tehničkom napomenom. Napredujući kroz knjigu, čitatelj ili čitateljica će otkriti da ona sadrži rezultate mnoštva izračuna. Svi izračuni čiji izvori nisu izravno navedeni u bilješkama moji su neobjavljeni izračuni utemeljeni na različitim izvorima podataka, najviše onima iz baza podataka Svjetske banke i istraživanja *World Income Distribution* (WYD), koje sadrže mnoštvo makropodataka i više stotina istraživanja kućanstava iz većine država svijeta. Smatrao sam da bi bilo nepotrebno zamorno da sam naveo te izvore za svaku brojku do koje sam došao. Ako koga

zanima specifična činjenica ili izračun, bit će mi zadovoljstvo dati točan izvor (budući da su svi izvori ionako na mojem prijenosnom računalu!). Čitatelj ili čitateljica mogu mi pisati na adresu elektroničke pošte (bmilanovic@worldbank.org ili branko_mi@yahoo.com). Za sve preostale podatke koji su preuzeti iz publikacija drugih autora izvori su jasno navedeni u tekstu.

Zadovoljstvo mi je istaknuti pomoć i podršku koju sam dobio tijekom pisanja ove knjige. Budući da je ona rezultat više od dvadeset godina rada na ovoj temi, popis ljudi kojima bih trebao zahvaliti bio bi golem te bi uključivao gotovo svakoga koga sam upoznao i od koga sam nešto naučio. Očito je da to ne mogu učiniti. Stoga se moram ograničiti samo na one ljude koji su bili izravno uključeni u stvaranje ovog djela. Njima sam zahvalio na početku svake sličice ili eseja. Uz njih, zahvalan sam i Timu Sullivanu i Melissi Veronesi, mojim urednicima, koji su znalački uredili knjigu; Annetti Wendi, koja je pažljivo prošla kroz svaku rečenicu; Micheleu Alacevichu i Valentini Kalk, o čijim sam supstantivnim i korektivnim zahvatima uvelike ovisio; Gouthami Padam, koja sa mnom radi više od sedam godina; Shaohui Chen, čija mi je pomoć na kineskim istraživanjima kućanstava bila i više nego dragocjena; Leifu Wenaru, čije sam savjete o pitanjima političke filozofije, a posebice interpretacije misli Johna Rawlsa često uzimao u obzir i koji mi je dao izvršne komentare na nekoliko dijelova rukopisa; te Slaheddineu Khenissiju, na njegovu golemom poznavanju arapskog i muslimanskog svijeta. Naravno, odgovornost za stavove koji su izneseni u ovoj knjizi samo je moja.

